

**ЈЕДАН АМЕРИКАНАЦ, СРПСКИ ДОБРОВОЉАЦ У РАТУ СРБИЈЕ
С ТУРСКОМ 1877/78. ГОДИНЕ**

У ослободилачким ратовима Србије с Турском 1876. и 1877/78. године учествовали су, у извесном броју, и странци добровољци. Тако су, у првом рату 1876. на Дринском фронту, ратовали у Српској војсци италијански добровољци, звани гарибалдинци, на Морави руски добровољци (међу којима се посебно прославио пуковник Рајевски), на Тимоку бугарске чете. Они су били, од странаца, најбројнији. Што се тиче Американаца, 1876. године, посебно се у једној каритативној мисији, истицала „и грофица Жанини, жена италијанског конзула, отмена Американка, која је из својих личних средстава основала једну народну кухињу, у којој је она сама сваки дан бесплатно делила на стотине супа и јела са месом“.¹ Међутим, у другом српско-турском рату, децембар 1877 — јануар 1878, међу осам стотина добровољаца у Добровољачком батаљону прослављеног пуковника Боке Влајковића (хероја севастопољске битке у кримском рату) помиње се и један Американац, о коме се практично скоро ништа није знало и историографији другог српско-турског рата.

Реч је о Феликсу Вајтеру, код Срба популарно прозваног Феликс — Срећко Далековић.² Иако о њему има само неколико података, види се да је у Влајковићевом Добровољачком батаљону, касније прозваном „добровољачки пук“, Феликс Вајтер био на поло-

¹ Бузепе Барбанти-Бродано, Гарибалдинци на Дрини 1876. — Српска књижевна задруга, Посебно издање, Београд 1958, 256. Интересантан је податак о једном другом Американцу у српској војсци из рата с Турском 1876. године, по коме „Једном када кнез (Милан) стаде са мном обилазити рањенике набоше једнога коме су лекари одсекли ногу до колена. Пошто он не знаваше српски то га кнез стаде питати француски ко је он и одакле? Тај војник је знао помало француски па одговори да је из „Чикаго“. Он је после на свагда остао у Србији где је поред инвалидске помоћи примао из Америке лепу награду за дописе. Он се и сада (крајем 19. века) шета по Београду са дрвеном ногом тако добро удешеном да се на први поглед и не познаје да је сакат“. — Алимпије Васиљевић, Моје успомене. — Архив Србије, ПО 102—136.

² Др Владан Борбевећ, Српско-турски рат. Успомене и белешке из 1876—1878 године. Књига II, Београд 1907, 155.

жају шефа штаба са чином потпоручника.³ Тај положај је добио у Власотинцу, почетком јануара 1878. године (по старом календару), пошто се претходно, свакако, истакао у борбама с Турцима око Пирота, Трна и Радомира. Влајковићев ађутант Андра Книћанин њега наводи као Американца.

Ко је, у ствари, био овај Феликс Вајтер-Далековић, питања је на које, за сада, не можемо дати одговор, али чија личност „Американца“ и потпоручника српске војске, побуђује доста пажње. Како је и када дошао у Србију, није познато, као ни то какве су биле његове побуде да се — по зимском времену и у једну малену војску — јави за добровољца.⁴ Неизвесно је, до даљег утврђивања чињеница, да ли је Вајтер био рођени или натурализован и Американцац, европски исељеник-емигрант или, можда, неки европски повратник? Може се поставити и питање да ли је био учесник и у америчком грађанском рату, односно да ли је, идејно и политички, припадао европској демократској мисли или европској политичкој левици, што га је, могуће, и довело у редове добровољаца у Српској војсци.

У српској публицистици познати Сретен Л. Поповић, говорећи о учесницима и акцијама добровољачког „кора“, пише како је Влајковићев „привремени шеф штаба потпоручник Феликс Далковић“. О овоме Феликсу Вајтеру-Далковићу (Далековићу) нема више помена ни код Книћанина ни код С. Поповића, а ни у службеним забелешкама каснијег команданта Добровољачког пука, пешадијског поручника Лазара Чизмића.⁵ Добровољачки кор био је, сем Чизмићевог одреда који је извршио поход на Косово, службено распуштен по ослобођењу Врања, два дана пре закључења једренског примирја 19/31. јануара 1878. године.

Шта је било с Феликсом Вајтером, односно докле је био у саставу Српске војске није познато. Али, има један службени податак Српске врховне команде, из кога се види да је, 5/17. јануара 1878. *Феликс Далковић* био одликован златном медаљом за храброст. На том месту је за њега наведено и то да је био ађутант команданта Добровољачког кора и у чину потпоручника.⁶ То значи да је одликовање добио још пре чувене битке на Грделици 9/21. јануара 1878. године. Феликс Вајтер, може се докучити, заједно с добровољачким пуком прошао је Грделичку клисуру и учествовао у гоњењу Турака све до места (села) Прибој, пред Врањем. Када је пуковник Бока Влајковић 16/28. јануара у овом селу дошао у сукоб с командантом Шумадијског корпуса Јованом Белјмарковићем, извесно је да се ту десио и Феликс Вајтер. Ту се Влајковић службено растао од Српске војске (под изговором болести) и вратио

³ Андра Книћанин, Ратни дневник. Књига друга. Други рат 1877—1878, Београд 1881, 287.

⁴ Сретен Л. Поповић, Путовање по Новој Србији (1878—1880). — Издање Српске књижевне задруге, Београд 1950, 550.

⁵ Нав. м.

⁶ Рат Србије са Турском за ослобођење и независност 1877—1878. године (са две карте). Издање Врховне команде српске војске, Београд 1879, 324—325.

се у Београд, непосредно пред битку за Врање, два-три дана пре ослобођење овог града и коначног разбијања турске моравске војске. Влајковићев ађутант Андра Книћанин бележи како је Влајковић „са целим својим штабом“,⁷ значи и са Феликсом Вајтером, оставио бојиште, на што је формално имао право као добровољац. Када се поуздано зна да се, до краја рата (што је значило још непуну недељу дана) Даљковићево (Далековићево) име није налазило међу погинулима и рањенима, онда се може сматрати као поуздано да је из рата изашао жив и здрав и да је, по свој прилици, отишао пут Београда заједно с пуковником Влајковићем, како је о томе уопштено писао и Андра Книћанин.

На крају свога ратовања, уз пуну подршку старог и прослављеног команданта Б. Влајковића, Феликс Вајтер понео је звање српског потпоручника и златну медаљу за храброст, као један од ретких странаца не-српских држављана. У сваком случају, без обзира на то ко је био у својој земљи, како је у Србију дошао и због чега се борио у саставу њене војске против Отоманског Царства, остаје битно да је учествовао у рату Србије за слободу и независност српског народа, и да је за своје војничке заслуге добио високо одликовање Кнежевине Србије. Даља, суптилнија и пространија истраживања могу да, евентуално, изнађу још нешто података о овој необичној личности, којој су Срби, свакако због његове омиљености, дали — у преводу — и своје име и презиме: Феликс Вајтер, тј. Срећко Даљковић — Далековић, како је било узгред записано, односно службено верификовано чак у званичном извештају Српске врховне команде!

Оно што се поуздано зна, пошто је рат био завршен, то је да је Феликс Вајтер неко време провео у Нишу у геодетској служби. Из овога новоослобођеног града остао је од њега један детаљан *План Ниша*, у размери 1:4.000, сачињен марта 1878. године, с потписом „снимио и цртао потпоручник Феликс Даљковић“.⁸ Овај податак, да се у послератном периоду јављао као картограф, као и то да је за време рата био Влајковићев шеф штаба, указивало би на то да је Феликс Вајтер — Срећко Даљковић (Далековић) био личност школована и образована, којој војнички „занат“ није био сасвим непознат, а који је, можда, чак улазио у саставни део његове доратне биографије.

У сваком случају, за српско-америчке односе од пре стотину година — посебно за ослободилачки покрет српског народа тога времена — овај детаљ о једном Американцу у Србији, за време њеног рата с Турском за ослобођење и уједињење српског народа, свакако је, ипак, нешто више него један сасвим безначајан детаљ.

⁷ Андра Книћанин, нав. д., 318.

⁸ Видети: Картографски прилог код: Видосава Стојанчевић, Демографска структура од 1878. до краја XIX века, у књизи: Историја Ниша, II. Од ослобођења 1878. до 1941. године, Ниш 1984, 24/25.

Vladimir Stojančević

AN AMERICAN — SERBIAN VOLUNTEER IN THE WAR OF SERBIA AGAINST TURKEY IN 1877/78

Summary

In the wars that Serbia waged with Turkey in 1876 and 1877/78 took part also a few Americans. In the second Serbian-Turkish war joined the Volunteers' Battalion of the colonel Djoka Vljaković as a volunteer also the American Felix Waiter with the function of the head of this battalions headquarters. Felix Waiter distinguished himself in the battles for the liberation of Pirot, Trn and Radomir, further in the battle at Grdelica in January 1877. He was decorated for his merits with the Serbian Gold Medal for courage, in the rank of second lieutenant of the Serbian army. After the war, he designed, as cartographer, the first Plan of the town of Niš.

It is very little known of Felix Waiter, whom the Serbians called — translating the significance of his name — Srećko Daleković (Daljković). It is entirely unknown why and how he really came to Serbia. However, he probably was a man with progressive ideas of the European and American liberal-democratic movement and this incited him perhaps to join the Serbian volunteers. More detailed investigation might offer more data on this American, participant in the war of Serbia for her liberation and independence.